

«СВЯТІСТЬ» У СОБОРНОМУ ПОСЛАННІ СВЯТОГО АПОСТОЛА ЯКОВА

Олександр МИРОНЧУК

У час відродження й розвитку української богословської науки виникає потреба осмислити її базові концепти, зокрема концепт «святість», що зумовлює актуальність відповідного дослідження.

Категорію святості, сакрально-го, а також шанування святих вивчали й продовжують вивчати вітчизняні та зарубіжні фахівці в царині богослів'я, релігієзнавства, філософії й філології, зокрема Т. П. Вільчинська [Вільчинська, 2008], Т. Б. Дзюбанський [Дзюбанський, 2012], А. П. Забіяко [Забіяко, 1998], М. Еліаде [Еліаде, 1994], Р. Каюа [Каюа, 2003], Г. М. Кулагіна-Стадніченко [Кулагіна-Стадніченко, 2016], П. В. Мацьків [Мацьків, 2007; Мацьків, 2010], М. О. Пилаєв [Пылаев, 2012], М. В. Скаб [Скаб, 2008], Я. Харкевич [Charkiewicz, 2015], П. В. Пасхос [Πάσχος, 1997] та ін.

Джерелом християнського віровчення й богословської науки є Божественне Одкровення, виражене, зокрема, у Священному Писанні Старого та Нового Завіту.

У цій статті об'єктом нашого науково-богословського аналізу слугує українськомовний текст Соборного послання святого апостола Якова (переклад Патріарха Київського і

У пропонованій статті подано результати здійсненого богословсько-лінгвістичного аналізу тексту Соборного послання святого апостола Якова й виявлено специфіку функціонування й ословлення поняття «святість» у ньому.

Ключові слова: апостол Яків, Біблія, Новий Завіт, релігійний стиль, біблійний підстиль, святість, соборне послання, текст Священного Писання.

Oleksandr MYRONCHUK

«HOLINESS» IN THE COUNCIL'S EPISTLE OF THE SAINT APOSTLE JAMES

The proposed article presents the results of the theological and linguistic analysis of the text of the Council Epistle of the Holy Apostle James and reveals the specificity of the functioning and appropriation of the concept of «holiness» in it.

Key words: apostle James, the Bible, the New Testament, religious style, biblical literal, holiness, Council's epistle, the text of the Scriptures.

всієї Русі-України Філарета (Денисенка)), розміщений у Біблії, опублікованій в Київській патріархії УПЦ Київського Патріархату (К., 2004). Для порівняння додатково залучено текст Соборного послання святого апостола Якова давньогрецькою мовою.

Мета дослідження – здійснити богословсько-лінгвістичний аналіз українськомовного тексту Соборного послання святого апостола Якова і виявити специфіку функціонування й ословлення поняття «святість» у ньому.

У заголовковій назві Послання міститься вказівка на святість його автора – апостола Якова, а в самому тексті апостол Яків, виявляючи смирення, називає себе *рабом Бога і Господа Ісуса Христа*, пор.: *Соборне послання святого апостола Якова* [Біблія, 2004, с. 1260]; *Яків, раб Бога і Господа Ісуса Христа*¹ [...] (Як. 1: 1) [Біблія, 2004, с. 1260].

Зі святістю асоціюється поняття досконалості як умова уподібнення Богові. Про досягнення такого стану в нагірній проповіді заповідав Сам Ісус Христос: «*Отже, будьте досконалі, як Отець ваш Небесний досконалий*²» (Мф. 5: 48) [Біблія, 2004, с. 1086]. До досконалості в усій повноті без усякого недоліку, яка є наслідком з радістю перенесеного терпіння й випробування, закликає й апостол Яків: «*З великою радістю приймайте, браття мої, коли підпадаєте різним спокусам, знаючи, що випробування вашої віри дає терпіння; терпіння ж повинно мати досконалу дію, щоб ви були досконалі*³ в усій повноті без усякого недоліку» (Як. 1: 2 – 4) [Біблія, 2004, с. 1260], наводячи приклади терпіння вшановуваних Церквою святих, зокрема старозавітних праведників і пророків, та даючи підстави шануванню мучеників за віру в Бога: «*Візьміть за приклад, браття мої, тяжкі страждання і довготерпіння пророків*⁴, які говорили ім'ям Господнім. *Ось ми ублажаємо тих, які терпіли*⁵. Ви чули про терпіння *Іова*⁶ і бачили кінець його від Господа; бо Господь вельми милостивий і щедрий» (Як. 5: 10 – 11) [Біблія, 2004, с. 1264].

У Посланні міститься закликання до взаємних молитов та вказівка на молитовне заступництво святих, зокрема пророка Іллі: «*Отже, признавайтесь один одному в провинах і моліться один за одного, щоб вам зцілитися, бо багато може щира молитва правед-*

¹ Д.-грец. – θεοῦ καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος [Н Καινὴ Διαθήκη, 1996, σ. 909].

² Д.-грец. – ἔσεσθε ὅν ὑμεῖς τέλειοι ὡς ὁ πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν [Н Καινὴ Διαθήκη, 1996, σ. 21].

³ Д.-грец. – τέλειοι [Н Καινὴ Διαθήκη, 1996, σ. 909].

⁴ Д.-грец. – τοὺς προφήτας [Н Καινὴ Διαθήκη, 1996, σ. 922].

⁵ Д.-грец. – μακαρίζομεν τοὺς ὑπομείναντας [Н Καινὴ Διαθήκη, 1996, σ. 922].

⁶ Д.-грец. – Ἰῶβ [Н Καινὴ Διαθήκη, 1996, σ. 922].

ного⁷. **Ілля**⁸ був чоловік подібний до нас, а помолився молитвою, щоб не було дощу, і не було дощу на землі три роки і шість місяців. І знову помолився, і небо дало дощ, і земля зростила плід свій» (Як. 5: 16 – 18) [Біблія, 2004, с. 1264].

Досконалим, за словами апостола, є той, хто не грішить словом («Хто не грішить словом, той **досконала**⁹ людина, яка може приборкати і все тіло» (Як. 3: 2) [Біблія, 2004, с. 1262]), а також дар, який сходить від Бога Отця («Всяке добре даяння і всякий **досконалий**¹⁰ дар сходять зверху, від Отця світів, у Якого немає зміни і ні тіні переміни» (Як. 1: 17) [Біблія, 2004, с. 1260]), закон, перебування в якому і виконання якого сприяє досягненню блаженства («Але хто вникне в закон **довершений**¹¹, в закон свободи, і перебуватиме в ньому, той, будучи не слухачем, який забуває, а виконавцем діла, **блаженний**¹² буде у своїй діяльності» (Як. 1: 25) [Біблія, 2004, с. 1261]).

Апостол Яків називає блаженною ту людину, яка переносить спокуси, і вона як винагороду, за Господньою обітницею, отримає **вінець життя** – видимий знак (образна назва на позначення) досягнення стану святості: «**Блаженна**¹³ людина, яка переносить спокуси, бо, будучи випробуваною, вона одержить **вінець життя**¹⁴, який обіцяв Господь тим, що люблять Його» (Як. 1: 12) [Біблія, 2004, с. 1260].

Умовою досягнення блаженства також є перебування в довершеному законі і його виконання («Але хто вникне в закон **довершений**¹⁵, в закон свободи, і перебуватиме в ньому, той, будучи не слухачем, який забуває, а виконавцем діла, **блаженний**¹⁶ буде у своїй діяльності» (Як. 1: 25) [Біблія, 2004, с. 1261].

З досягненням стану святості як одна з умов пов'язана **побожність** (або **віра**), яка повинна бути чистою і непорочною та виявлятися в турботах про ближніх, зокрема про вдів і сиріт у їхніх скорботах, та збереженні себе неоскверненим, проте на заваді цьому часто буває пустослів'я та лихослів'я: «Коли хто з вас гадає, що він **побожний**¹⁷ і не приборкує свого язика, але споку-

⁷ Д.-грец. – δικαίον [Н Καινή Διαθήκη, 1996, σ. 923].

⁸ Д.-грец. – Ηλίας [Н Καινή Διαθήκη, 1996, σ. 923].

⁹ Д.-грец. – τέλειος [Н Καινή Διαθήκη, 1996, σ. 916].

¹⁰ Д.-грец. – τέλειον [Н Καινή Διαθήκη, 1996, σ. 911].

¹¹ Д.-грец. – τέλειον [Н Καινή Διαθήκη, 1996, σ. 912].

¹² Д.-грец. – μακάριος [Н Καινή Διαθήκη, 1996, σ. 912].

¹³ Д.-грец. – μακάριος [Н Καινή Διαθήκη, 1996, σ. 911].

¹⁴ Д.-грец. – τὸν στέφανον τῆς ζωῆς [Н Καινή Διαθήκη, 1996, σ. 911].

¹⁵ Д.-грец. – τέλειον [Н Καινή Διαθήκη, 1996, σ. 912].

¹⁶ Д.-грец. – μακάριος [Н Καινή Διαθήκη, 1996, σ. 912].

¹⁷ Д.-грец. – θρησκός [Н Καινή Διαθήκη, 1996, σ. 913].

шає своє серце, то **побожність**¹⁸ у того пуста. **Чиста і непорочна побожність**¹⁹ перед Богом і Отцем є в тому, щоб піклуватися про сиріт і вдів у їхніх скорботах і берегти себе **неоскверненим**²⁰ від світу» (Як. 1: 26 – 27) [Біблія, 2004, с. 1261].

Наслідком побожного життя є **багатство вірою** та **успадкування Царства Небесного**: «Послухайте, браття мої улюблені: хіба не бідних обрав Бог бути **багатими вірою і спадкоємцями Царства**²¹, яке Він обіцяв тим, що люблять Його?» (Як. 2: 5) [Біблія, 2004, с. 1261].

Апостол Яків наводить приклад віри, поєднаної з добрими ділами, старозавітних праведників **Авраама** та **Раави**, а також згадує про **Ісаака**, яка забезпечила їм досягнення **досконалості**: «Хіба не ділами **виправдався**²² **Авраам**²³, отець наш, поклавши на жертовник сина свого **Ісаака**²⁴? Чи бачиш, що віра сприяла ділам його, і ділами віра досягла **довершеності**²⁵? [...] Так само і блудниця **Раава**²⁶ хіба не ділами **виправдалася**²⁷, прийнявши підглядачів і вивівши їх іншою дорогою?» (Як. 2: 21 – 22, 25) [Біблія, 2004, с. 1262].

Також у Посланні вжито назву **Праведник** щодо особи Ісуса Христа: «Ви засудили, убили **Праведника**²⁸; Він не противився вам» (Як. 5: 6) [Біблія, 2004, с. 1263].

Наслідком віри, поєднаної з добрими ділами, є **праведність**, **дружба з Богом**: «І справдилося слово Писання: «**Вірував Авраам**²⁹ **Богові, і це було поставлено йому в праведність**³⁰, і його назвали **другом Божим**³¹»» (Як. 2: 23) [Біблія, 2004, с. 1262].

У контексті досягнення святості як дружби з Богом звучать слова про зближення з Ним, адже без благодатної Його допомоги самостійно ми нічого не можемо здобути, а, навіть, і зашкодити собі, впавши у гріх гордині: «**Наблизьтеся до Бога, і наблизиться до вас**» (Як. 4: 8) [Біблія, 2004, с. 1263], бо «**Бог гордим противиться, а смиренним дає благодать**» (Як. 4: 6) [Біблія, 2004, с. 1263].

¹⁸ Д.-грец. – ἡ θρησκεία [Н Καινὴ Διαθήκη, 1996, σ. 913].

¹⁹ Д.-грец. – θρησκεία καθάρᾳ καὶ ἀμίαντος [Н Καινὴ Διαθήκη, 1996, σ. 913].

²⁰ Д.-грец. – ἄσπιλον [Н Καινὴ Διαθήκη, 1996, σ. 913].

²¹ Д.-грец. – πλουσίους ἐν πίστει καὶ κληρονόμους τῆς βασιλείας [Н Καινὴ Διαθήκη, 1996, σ. 914].

²² Д.-грец. – ἐδικαιώθη [Н Καινὴ Διαθήκη, 1996, σ. 916].

²³ Д.-грец. – Ἀβραάμ [Н Καινὴ Διαθήκη, 1996, σ. 916].

²⁴ Д.-грец. – Ἰσαάκ [Н Καινὴ Διαθήκη, 1996, σ. 916].

²⁵ Д.-грец. – ἐτελειώθη [Н Καινὴ Διαθήκη, 1996, σ. 916].

²⁶ Д.-грец. – Ραάβ [Н Καινὴ Διαθήκη, 1996, σ. 916].

²⁷ Д.-грец. – ἐδικαιώθη [Н Καινὴ Διαθήκη, 1996, σ. 916].

²⁸ Д.-грец. – τὸν δίκαιον [Н Καινὴ Διαθήκη, 1996, σ. 922].

²⁹ Д.-грец. – Ἀβραάμ [Н Καινὴ Διαθήκη, 1996, σ. 916].

³⁰ Д.-грец. – δικαιοσύνην [Н Καινὴ Διαθήκη, 1996, σ. 916].

³¹ Д.-грец. – φίλος θεοῦ [Н Καινὴ Διαθήκη, 1996, σ. 916].

Перебування в мирі – одна з умов здобуття *праведності*: «Плід же *правди*³² сіється у світі тими, які зберігають мир» (Як. 3: 14) [Біблія, 2004, с. 1262]. «Із властивістю святості Бога тісно пов'язана, за словами прот. Олега Давиденкова, правда, або справедливість Божа. Оскільки Бог святий, то він вимагає досконалості від Свого творіння. Для досягнення досконалості Він дає моральний закон, який веде його виконавців до святості. При цьому, виконання закону винагороджується, а його порушення – карається» [Давиденков, 2016, с. 124]. З метою духовно-морального вдосконалення людини апостол Яків наставляє її бути «скорою на слухання, повільною на слова, повільною на гнів, бо гнів людини не творить *правди Божої*³³» (Як. 1: 19 – 20) [Біблія, 2004, с. 1260 – 1261].

На шляху до духовно-моральної досконалості, до досягнення святості апостол Яків наставляє закликає просити що-небудь у Господа Бога, зокрема мудрості, з вірою, нітрохи не сумніваючись (Як. 1: 6) [Біблія, 2004, с. 1260]; доводити свою мудрість і розум на ділі добрим поведженням з мудрою лагідністю (Як. 3: 13) [Біблія, 2004, с. 1262]; бути скорим на слухання, повільним на слова, повільним на гнів (Як. 1: 19 – 20) [Біблія, 2004, с. 1260]; відкидати всяку нечистоту і залишок злоби (Як. 1: 21) [Біблія, 2004, с. 1261]; з лагідністю приймати насажене слово, яке може спасти душі (Як. 1: 21) [Біблія, 2004, с. 1261]; бути виконавцями слова, а не тільки слухачами, які самих себе обманюють (Як. 1: 22) [Біблія, 2004, с. 1261]; мати віру в Ісуса Христа, нашого Господа слави, не зважаючи на особи (Як. 2: 1, 9) [Біблія, 2004, с. 1261]; мати віру в Бога й творити добрі діла (Як. 2: 14 – 20) [Біблія, 2004, с. 1261 – 1262]; не поділятися в собі і не ставати суддями з недобрими думками (Як. 2: 4) [Біблія, 2004, с. 1261]; не зневажати бідного (Як. 2: 6) [Біблія, 2004, с. 1261]; виконувати закон царський за Писанням – любити ближнього свого, як самого себе (Як. 2: 8) [Біблія, 2004, с. 1261]; стримувати свого язика від марнослів'я та лихослів'я (Як. 3: 8 – 10) [Біблія, 2004, с. 1262]; не чинити гріха й дотримуватися закону (Як. 2: 9 – 10) [Біблія, 2004, с. 1261]; не злословити один на одного й виконувати закон (Як. 4: 11 – 12) [Біблія, 2004, с. 1263]; говорити й робити так, як ті, що мають бути суджені за законом свободи (Як. 2: 12) [Біблія, 2004, с. 1261]; не ставати всім учителями (Як. 3: 1) [Біблія, 2004, с. 1262]; не мати у серці гіркої заздрості і сварливості та не говорити неправди проти істини (Як. 3: 14 – 16) [Біблія, 2004, с. 1262]; уникати во-

³² Д.-грец. – δικαιοσύνης [Н Καινή Διαθήκη, 1996, σ. 918].

³³ Д.-грец. – δικαιοσύνην θεοῦ [Н Καινή Διαθήκη, 1996, σ. 912].

рожнечі і чвар як породження пристрастей (Як. 4: 1 – 3) [Біблія, 2004, с. 1263]; бути покірним Богові і виявляти смирення перед Ним (Як. 1: 9, 4: 6 – 10, 13 – 16) [Біблія, 2004, с. 1260, 1263]; протівитися дияволіві (Як. 4: 7) [Біблія, 2004, с. 1263]; очищуватися від гріхів та наближатися до Бога (Як. 4: 8) [Біблія, 2004, с. 1263]; не утримувати плати для робітників (Як. 5: 4) [Біблія, 2004, с. 1263]; не розкошувати на землі, не насолоджуватися, пересичуючи свої серця (Як. 5: 5) [Біблія, 2004, с. 1263]; бути довготерпеливими (Як. 5: 7 – 8) [Біблія, 2004, с. 1263]; не нарікати один на одного (Як. 5: 9) [Біблія, 2004, с. 1263 – 1264]; не клястися (Як. 5: 12) [Біблія, 2004, с. 1264]; молитися у стражданнях, в доброму настрої співа-ти псалми (Як. 5: 13 – 15) [Біблія, 2004, с. 1264]; признаватися один одному в провинах і молитися один за одного (Як. 5: 16) [Біблія, 2004, с. 1264]; наvertати грішників, що відхилилися від істини (Як. 5: 19 – 20) [Біблія, 2004, с. 1264].

Несумісний зі станом святості – гріх. Причина такого стану, за словами апостола Якова, – спокуса власними похотями, а наслідок – смерть: *«Кожен спокушається, захоплюючись і зваблюючись власною похиттю; похить же, зачавши, породжує гріх, а вчинений гріх породжує смерть»* (Як. 1: 14 – 15) [Біблія, 2004, с. 1260]. Гріховну діяльність людини апостол Яків називає дружбою зі світом, що є ворожнечею проти Бога (пор. святий – друг Божий (Як. 2: 23), грішник – ворог Богові (Як. 4: 4)): *«Чи не знаєте, що дружба зі світом є ворожнеча проти Бога? Бо хто хоче бути другом світові, той стає ворогом Богові»* (Як. 4: 4) [Біблія, 2004, с. 1263]. Гріх буде й тому, *«хто знає, як добро робити, і не робить»* (Як. 4: 17) [Біблія, 2004, с. 1263]. Спасити ж свою душу від гріховної смерті й покрити безліч власних гріхів може той, хто наверне грішника, що відхилився від істини, з облудного шляху: *«Браття! Якщо хтось із вас відхилиться від істини і хтось наверне його, нехай той знає, що хто звернув грішника з облудної путі, спасе душу від смерті і покриє безліч гріхів»* (Як. 5: 19 – 20) [Біблія, 2004, с. 1264].

Отже, в Соборному посланні святого апостола Якова святість асоціюється з досконалістю, блаженством, дружбою з Богом, вірою, побожністю, чистотою, непорочністю, праведністю, виправданням, успадкуванням Царства Небесного як нагорода за терпіння страждань, випробувань і спокус, за віру, поєднану з добрими ділами, за перебування й виконання закону тощо, тоді як протилежний стан гріховності називається ворожнечею проти Бога, а грішники – ворогами Божими, наслідком чого є смерть.

В аналізованому тексті Соборного послання апостола Якова, утворюючи змодельоване нами однойменне лексико-семантичне й асоціативне поле, поняття «святість» ословлюють:

- прикметник *святий* у відповідних граматичних формах роду, числа й відмінка в атрибутивній функції;
- іменник *Праведник*, що позначає особу Ісуса Христа;
- іменники *праведність (правда)*;
- слова, що співвідносні або позначають назви чинів святих, – *праведний, пророк, апостол, блаженний*;
- власні імена святих – агіоантропоніми – пророка *Іллі, праведних Авраама, Ісаака, Іова, Раави* й апостола *Якова*;
- самоназва апостола Якова – *раб Бога і Господа Ісуса Христа*;
- прикметники *досконалий (довершений), блаженний, праведний, побожний, вірний, чистий, непорочний, неосквернений* в субстантивній та атрибутивній функції, що асоціюються зі словом *святий*;
- означувані деякими названими вище прикметниками номінації *людина, яка не грішить словом; людина, яка переносить спокуси; людина, яка може приборкати і все тіло, дар, який сходить від Отця; закон*;
- номінації, що позначають та асоціюються з досягненням стану святості, – *бути багатим вірою, одержати вінець життя, виправдатися, досягнути довершеності, бути другом Божим, бути спадкоємцем Царства [Небесного]*;

У перспективі варто застосувати запропоновану в цій статті методику богословсько-лінгвістичного аналізу до інших текстів Священного Писання із залученням святоотцівської екзегетичної спадщини.

Джерела:

- Біблія, 2004   Біблія : книги Священного Писання Старого та Нового Завіту : в українському перекладі з паралельними місцями та додатками / [пер. Патріарха Філарета (Денисенка)]. – К. : Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1407, [9] с.
- Η Καινή Διαθήκη, 1996   Η Καινή Διαθήκη μετὰ συντόμου ἐρμηνείας / Παν. Ν. Τρεμπέελα. – Ἀθήναι : Ἀδελφότης Θεολόγων «Ο ΣΩΤΗΡ», 1996. – 1064, [8] σ.

Література:

- Вільчинська, 2008   Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII – XVIII ст. : монографія / Т. П. Вільчинська. – Тернопіль : Джура, 2008. – 424 с.
- Давыденков, 2016   Догматическое богословие : учебное пособие / Православный Свято-Тихоновский гуманитарный

- Дзюбанський, 2012*   університет ; протоиерей Олег Давыденков. – М. :
Издательство ПСТГУ, 2016. – 622, [2] с.
Єдин свят : біблійні, богословські та історичні
аспекти розуміння святості у християнському
житті / Тарас Б. Дзюбанський. – К. : Дух і літера,
2012. – 135, [1] с.
- Забіяко, 1998*   Категорія святості (філософсько-релігійоведческий
анализ) : дисертація на соискание ученой степени
доктора философских наук ; специальность 09. 00. 06 –
Философия религии / Забияко Андрей Павлович ;
Московский государственный университет
им. М. В. Ломоносова ; философский факультет ;
кафедра философии религии и религиоведения. –
М., 1998. – 330 арк.
- Каюа, 2003*   Людина та сакральне / Роже Каюа ; [пер. з фр.]. –
К. : Ваклер, 2003. – 232, [24] с.
- Кулагіна-Стадніченко, 2016*   Святість та аскетизм у структурі релігійних
ідеалів українського православного віруючого /
Г. М. Кулагіна-Стадніченко // Софія : гуманітарно-
релігієзнавчий вісник. – 2016. – № 3(7). – С. 18 – 23.
- Мацьків, 2007*   Концептосфера Бог в українському мовному
просторі / Петро Мацьків. – К. ; Дрогобич :
Коло, 2007. – 330 с.
- Мацьків, 2010*   Субконцепт *священне місце* в біблійному тексті /
Петро Мацьків // Науковий вісник Чернівецького
університету. Романо-слов'янський дискурс. –
Чернівці : Чернівецький національний університет,
2010. – Вип. 509 – 511. – С. 117 – 120.
- Пылаев, 2012*   Категорія «священное» в феноменології релігії,
теології и континентальной філософії ХХ века :
дисертація на соискание ученой степени доктора
философских наук ; специальность 09. 00. 03 –
история философии / Пылаев Максим Александрович ;
Российский государственный гуманитарный
университет ; Философский факультет. – М.,
2012. – 277 арк.
- Скаб, 2008*   Закономірності концептуалізації та мовної
категоризації сакральної сфери / М. В. Скаб. –
Чернівці : Рута, 2008. – 560 с.
- Элиаде, 1994*   Священное и мирское / Мирча Элиаде ; пер. с фр.,
предисл. и коммент. Н. К. Гарбовского. – М. :
Изд-во МГУ, 1994. – 144 с.
- Charkiewicz, 2015*   Kult świętych w Kościele prawosławnym : teologia,
historia, formy, typologia / Jaroslaw Charkiewicz. –
Warszawa : Warszawska Metropolia Prawosławna,
2015. – 448, [32] с.
- Πάσχος, 1997*   Άγιοι οι φίλοι του Θεού : εισαγωγή στην αγιολογία
της ορθοδόξου εκκλησίας / Π. Β. Πάσχου. – 2η έκδ. –
Αθήνα : Αρμός, 1997. – 322, [4] σ.